

KANSALAISTEN OSALLISTUMINEN – TOIVEITA JA PETTYMYKSIÄ*

Kauko Sipponen

Länsimaisessa yhteiskunnassa ihanteena on ollut aktiivinen ihminen ja siis myös aktiivinen kansalainen. Tuntuu selvältä, että tämä aktiivinen kansalainen olisi myös osallistuva kansalainen, henkilö, joka eri tavoin osallistuisi valtiollis-hallinnolliseen päätöksentekoon ja toimintaprosessiin.

Osallistuminen oli viimeksi tärkeä ongelma läntisissä yhteiskunnissa ylioppilasnousun vuosina. Ylioppilaat ja heihin liittyen monet muut esittivät vaatimuksia saada osallistua työ- ja opiskeluympäristönsä päätöksentekoon ratkaisevasti eri pohjalta kuin aikaisemmin. Osallistumista tarkasteltiin myös poliittisen teorian kannalta. Silloin jouduttiin toteamaan, että politologia ja sosiologia läntisissä demokratioissa oli kiinnittänyt kuluneina vuosikymmeninä hyvin vähän huomiota osallistumisen käsitteeseen.

Politiikan teorian klassillisten edustajien – kuten Jean-Jacques Rousseau tai John Stuart Millin – käsitteissä osallistumisella oli keskeinen merkitys.

Kuluvan vuosisadan alussa, kun teollistuvat yhteiskunnat kasvoivat ja tulivat yhä monimutkaisemmiksi ja kun suuret organisaatiot saivat byrokraattisen muodon, monet empiirisesti suuntautuneet tutkijat alkoivat epäillä osallistuvan kansanvallan saavuttamisen mahdollisuuksia. Mosca ja Michels, jotka molemmat kuuluvat myös Suomessa valtio-oppia aikanaan opiskelleiden iltalukemistoon, olivat tämän katsantokannan tunnetuimpia edustajia. Edellinen katsoi, että jokaisessa yhteiskunnassa eliitti hallitsee todellisuudessa. Michels taas muodosti Saksan sosialidemokraattisista puolueista saamiensa kokemusten perusteella niin sanotun oligarkian rautaisen lain ja väitti, että meillä voi olla joko hyvin toimiva organisaatio, tai demokratia täysin osallistumisoikeuksineen ja mahdollisuuksineen, muttei kumpaakin yhtäaikaan. Vaikka

* Tampereen yliopiston 60-vuotisjuhlallisuuksien yhteydessä taloudellis-hallinnollisen tiedekunnan Studia Generalia -luentosarjassa 16.5.1985 pidetty esitelmä.

kaikkien kansalaisten mahdollisimman suuri osallistuminen saattoikin edelleen olla ideaali ja tavoite, sen saavuttamisesta vallitsi vankka epäily.

Kun laajaan osallistumiseen perustunut Weimarin Saksa romahti, ja kun kansandemokratiat osoittivat laajaa ja ennen saavuttamatonta osallistumisen astetta, monet läntiset teoreetikot alkoivat epäillä laajan osallistumisen merkitystä toimivalle demokratialle. Laajamittaiset empiiriset tutkimukset asenteista toisen maailmansodan jälkeen useissa läntisen demokratian maissa osoittivat, että monet kansalaiset ja varsinkin alempiin sosiaaliryhmiin kuuluvat eivät osoittaneet kiinnostusta poliittiseen toimintaan eikä politiikkaan yleensä sekä että heillä oli laajalle levinneitä epädemokraattisia, autoritäärisiä asenteita. Siksi alettiin ajatella, että klassinen käsitys kansanvaltaisesta ihmisestä on toivottoman epärealistinen. Jos kansanvallasta kiinnostumattomat autoritääriset kansalaiset alkaisivat huomattavasti suuremmin määrin osallistua, se saattaisi vaarantaa koko valtiojärjestyksen säilyvyyden.

Johtavana ajattelijana esiintyi Joseph Schumpeter (Kapitalismi, sosialismi ja kansanvalta v. 1943). Hänestä kansanvallalla ei ollut mitään erityisiä tavoitteita ja päämääriä, se oli vain poliittinen menettelytapa päätösten aikaansaamiseksi. Tässä kansanvallassa kilpailu johtajuudesta on olennaisin piirre. Hän vertasi kilpailua äänistä kilpailuun taloudellisilla markkinoilla. Äänestäjät kuten kuluttajatkin valitsevat politiikan eli tuotteen, joita kilpailevat poliittiset yrittäjät tarjoavat ja esittelevät. Ainoa osallistumisen muoto Schumpeterille oli äänestäminen johtajista ja osallistuminen keskusteluihin. Hän ei esim. hyväksynyt ajatusta, että kansanedustajia pommitettaisiin vaatimuksilla ja kirjeillä. Valitsijat eivät valvo valitsemiaan edustajia muuten kuin valitsemalla uuden edustajan. Muuhun he eivät kykenisikään. Monet muut tunnetut tutkijat ovat pääpiirteissään seuranneet Schumpeterin ajatuksia. Kun niitä kehitellään voidaan tyytyä siihen tulokseen, että korkea osallistumisastetta ja mielenkiintoa vaaditaan vain vähemmistöltä ja että enemmistön apatia ja kiinnostumattomuus ovat arvokkaita koska ne säilyttävät järjestelmän. Itse asiassa ei vaadita osallistumista kuin sen verran että vaalit saadaan pidettyä.

Mainitun kaltainen demokratian teoria keskittyy kansalaisen suojaamiseen johtajien mielivaltaisilta toimenpiteiltä ja hänen yksityisten etujensa suojelemiseen, ei aktiivisen kansalaisen toiveiden ja tavoitteiden toteuttamiseen politiikan välityksellä. On väitetty, että sen avulla enemmistö eli ei-eliitti saavuttaa mahdollisimman suuren tuotoksen johtajiltaan mahdollisimman vähällä panoksella eli osallistumisella omalta osaltaan. Monet niistä tutkijoista, joita meidänkin korkeakouluissamme ja yliopistoissa luetaan, liittyvät edellä selostettuun ajatussuuntaan. Se perustuu nimenomaan Yhdysvalloissa saatuihin kokemuksiin ja käyttäytymismalleihin.

Kuten tiedämme, kimalaisen ei oikeastaan aerodynamiikan lakien mukaan

pitäisi voida lentää, mutta kun se ei tunne näitä lakeja, se lentää vain. Kun meidän yhteiskunnassamme ryhdyttiin uudistamaan valtiosääntöä 1970-luvun alussa, amerikkalainen empirismi ei paljon painanut, jos siitä oli juuri kuultukaan. Suomalaisessa keskustelussa on oikeastaan poikkeuksetta lähdetty aktiivisen ja osallistuvan kansalaisen ideaalista, johon on olemassa myös empiirisiä perusteita. Teorian edellyttämä sosialisoituminen eli harjaantuminen järjestöelämään tapahtuu lukemattomissa liitoissa, yhdistyksissä jne, joiden luvattu maa Suomi on. Meillähän on rekisteröity runsaasti toistasataatuhatta yhdistystä, joista neljän viidesosan lasketaan olevan tavalla tai toisella toiminnassa. Kansalaisten osallistuminen tasavallan presidentin ja eduskunnan sekä kunnanvaltuuston valintaan on itsenäisyysvuosina kasvanut vuosikymmenestä toiseen. Kaikki mielipidetutkimukset osoittavat kansalaisten haluavan sanoa sanansa itseään koskevista asioista entistä välittömämmin ja suoremmin, toisin sanoen pelkän edustajan valitseminen ei riitä. Sitä demokraattista apatiaa, joka väitteen mukaan vallitsee monessa läntisen demokratian maassa, ei ole ollut havaittavissa samanlaisena Suomessa eikä näin ollen demokratia-käsitteitäkään haluta uudistaa vaan pysytään aikaisemmissa osallistumista korostavissa kansanvallan käsitteissä. Siihen sisältyy kaikkien kansalaisten mahdollisimman suuri osallistuminen sekä oletamus, että kansalainen on riittävän aktiivinen, rationaalinen ja informoitu voidakseen osallistua.

Parina viime vuosikymmenenä on osallistuminen valtiollisiin äänestyksiin länsimaissa ollut suunnilleen 80 prosentin tasolla. Siihen on Suomessakin hyvin päästy. Äänestysosallistuminen on kuitenkin laskenut vuoden 1966 luvuista, ja vuoden 1984 kunnallisvaalit antavat aihetta vakavalle pohdinnalle.

Tuomo Martikainen katsoo, että poliittisen mobilisaation laskukausiin liittyy samalla tiettyjen suurien kansanosien jääminen syrjään, turhautuminen sekä poliittisen voimattomuuden kokeminen. Poliittisten instituutioiden kyvyttömyys toimia kansalaisten odotusten mukaisesti liittyy pitkän aikavälin tarkastelussa poliittisen mobilisaation alamäkiin, millaisia kausia ovat Martikaisen mielestä vuosisadan alkuvuodet, 1920–30 lukujen taite sekä aivan viime vuodet. Kunnallisvaaleissa v. 1984 äänestysaktiivisuus oli vain 70 prosenttia. Helsingissä vaikutti poikkeuksellisen alhaiseen osallistumiseen nimenomaan nuorten äänestäjien äänestysinnon romahtaminen, esim. 18–24 vuotiaiden äänestysprosentti oli viidenkymmenen tienoilla. Äänestysaktiivisuus oli heikko myös perinteisillä työväestön asuinalueilla. Pohjanoteerauksena on perinteisen työväestön tukikohdan Kallion äänestysalue, jossa vain 32 % alle 24-vuotiaista miehistä äänesti.

Näyttää selvältä, että on välttämätöntä paneutua entistä tarkemmin kansalaisten vaikuttavimman osallistumistavan, äänestämisen, ongelmiin ja äänestyskäyttämisen perussyihin. EVAn toimesta viime vuonna suoritettu

mielipidetutkimus osoittaa kuitenkin mielestäni, että kysymyksessä ei ole legitimititeettikriisi. Siitä huolimatta, että puolueita ja poliitikkoja arvostellaan lujasti, 60 % vastaajista katsoi Suomen poliittisen järjestelmän toimivan suhteellisen hyvin. Niinikään enemmistön, 54 %, mielestä »poliitikkojen voimakas julkinen arvostelu on vain osoitus demokratian toimivuudesta maassamme». Vuodesta 1982 vuoteen 1984 luottamus järjestelmän toimivuuteen oli kasvanut neljällä prosenttiyksiköllä (Murros vai muutos? EVA-raportti 1985).

Valtiosääntökomitean tuli ottaa työkseen kansanvallan kehittäminen sekä pyrkiä kansanvallan laajentamiseen. Komitean enemmistön mukaan kansanvalta on sellainen hallitusjärjestelmä, jossa kansalaisilla on yhtäläinen oikeus ja tosiasiallinen mahdollisuus määrätä, ketkä tosiasiallisesti valtaa käyttävät ja myös valvoa, miten valtaa käytetään. Se on alhaaltapäin tulevaa vaikuttamista yhteiskunnan asioiden hoitamiseen, kansalaisten osallistumista heihin itseensä kohdistuvaan vallankäyttöön. Edustuksellisen kansanvallan ohella on pyrittävä kehittämään välitöntä kansanvaltaa ja erilaisia osallistumisjärjestelmiä alemmilla tasoilla. Vaikka komitean sosialistisella vähemmistöllä oli omia painotuksiaan esimerkiksi kansanvallan lisäämiseksi taloudellisen vallankäytön alueella, sillä oli tuskin eriäviä käsityksiä em. yleisluontoisista periaatteista (Valtiosääntökomitean välimietintö 1974:27).

Komitea teki huomattavan joukon ehdotuksia, joiden toteuttaminen olisi nostanut melkoisesti kansalaisen osallistumisen mahdollisuuksia. Sosialistinen enemmistö Matti Kekkosella vahvistettuna ehdotti, että eduskunnan tulisi valita tasavallan presidentti (9 jäsentä). Vähemmistö (8 jäsentä) ehdotti, että ainakin vaalitoimituksen ensimmäinen vaihe olisi suoritettava välittömällä kansanvaalilla.

Kaikkien mielestä perustuslakiin olisi sisällytettävä periaate, jonka mukaan kansanvaltaista järjestelmää voidaan toteuttaa myös välittömän demokratian keinoin tahi antamalla yksilölle mahdollisuus osallistua hänelle läheistä elämänpiiriä koskevien asioiden käsittelyyn ja ratkaisemiseen henkilökohtaisesti tai valitsemansa edustajan välityksellä. Neljän jäsenen suuruinen vähemmistö oli sitä mieltä, että ensin olisi kuitenkin tutkittava, miten on mahdollista niveltää laajamittaiset osallistumisjärjestelmät valtiosäännössämme muutoin omaksuttuihin edustuksellisen kansanvallan periaatteisiin.

Kymmenen jäsenen enemmistö kannatti yritysdemokratiaa koskevan yleisen säännöksen ottamista perustuslakiin. Samansuuruisen enemmistön mielestä perustuslakiin olisi otettava säännös kansalaisten osallistumisesta julkiseen hallintoon määräämällä, että siitä säädetään lailla kuten osallistumisesta viranomaisten suorittamaan suunnittelutoimintaan, viranomaisten tekemien ratkaisujen valvontaan sekä hallintovirkamiesten ja hallintoelinten nimittämiseen.

Komitean yhdeksän jäsentä piti perustuslakiin tarpeellisenä säännöstä mahdollisuudesta käyttää neuvoo-antavaa kansanäänestystä, jos kysymyksessä on laajakantoinen ja yhteiskunnallisesti tärkeä asia. 12 jäsentä katsoi, ettei ole aihetta ehdottaa kansanaloitteen ottamista käyttöön.

Valtiosääntötasolla asia on edennyt siten, että eduskunnalla on käsiteltävänä hallituksen esitykset tasavallan presidentin vaalitavan muuttamiseksi samoin kuin neuvoo-antavasta kansanäänestyksestä. Lähtökohtana on ajatus, että kansanäänestys Suomessa voisi olla vain edustuksellista demokratiaa täydentävä. Jos kansanäänestystä alettaisiin käyttää muissakin kuin nimenomaan erityislailla määrättyissä tapauksissa, niin se voisi vaikuttaa valtioiden välisiin sekä kansan ja valtioiden välisiin suhteisiin murtamalla puoluekoneen yksinvaltaa kansan tahdon välittäjänä ja asettamalla kysymyksenalaiseksi, tuottavatko puoluelaitoksen toiminnot vakiintuneen kansantahdon mukaisia ratkaisuja. Sama vaikutus olisi tietenkin kansanaloitteen käyttöön ottamisella.

Osallistumisjärjestelmien täydentäminen muilla tavoin ja varsinkin niin sanotun lähidemokratian avulla on tuottanut vaikeuksia.

Julkisissa virastoissa ja laitoksissa on saatu pääosin toteutetuksi virastodemokratiaa, mutta sen saavutuksista ei ole jaettu paljoakaan tietoa. Kokeukseni lääninhallituksesta osoittaa, että vaikka virastodemokratiassa on monia lähinnä teknisistä syistä aiheutuvia vaikeuksia, henkilöstö on halukas käyttämään siihen aikaansa ja vaikuttamaan, mikäli heillä on riittävästi aikaa valmistautua asioiden käsittelyyn ja mikäli annetuilla lausunnoilla on merkitystä lääninhallituksen päätöksenteossa.

Kouluneuvostot ja oppilaitosneuvostot on toteutettu erilaatuissa oppilaitoksissa. Kuten hyvin muistetaan, niitä perustettaessa eräillä tahoilla ajateltiin, että neuvostot voisivat toimia muutosagentteina ja yhteiskunnallisen muutoksen ideologisina käynnistäjinä. Ideologinen kehitys on kuitenkin käynyt siihen suuntaan, että neuvostoihin on valittu yhä enemmän ei-vasemmistolaisia. Osallistumisen kannalta on päätetty ottaa taka-askeleita, ja tunnetuimmaksi tulleen lain oppikoulun kouluneuvostosta kumoa 1.8.1985 lukien lukiolaki. Lukion johtokunnassa on myös opettajakunnan ja muun henkilökunnan sekä oppilaiden edustaja ja — *mirabile dictu* — vähintään kolme oppilaiden huoltajien edustajaa. Kamppailua on käyty siitä, millä tavoin ja millä perusteilla heidät valitaan.

Korkeakouluissa on vaihtelevin tavoin toteutettu koko henkilöstön ja opiskelijain osallistumista eri hierarkiatasojen hallintoon. Yksi mies — yksi ääni periaate ei tullut hyväksytyksi, ja nykyisin näyttävät korkeakoulujen ongelmat yhä enemmän keskittyvän koulutusputkeen.

Kun hallinto on käsittääkseni voittopuolisesti informaatiota ja kommuni-

kaatiota, ei näille perusteille rakentuva laki yhteistoiminnasta yrityksissä 22.9.1978 ole sittenkään niin vaatimaton kuin miksi sitä on tapana kuvata. Yhteistoimintamenettelyn piiriin kuuluu viisitoista asiaryhmää, kuten esimerkiksi henkilöstön asemaan vaikuttavat olennaiset muutokset työtehtävissä, työmenetelmissä jne; samoin vaikuttavat olennaiset kone- ja laitehankinnat, työtilojen järjestelyt sekä tuotevalikoiman ja palvelutoiminnan muutokset; yrityksen tai sen jonkin osan lopettaminen tai siirto toiselle paikkakunnalle taikka sen toiminnan olennainen laajentaminen tai supistaminen jne. Ennen kuin työnantaja ratkaisee tällaisen asian, on hänen neuvoteltava toimenpiteiden perusteista, vaikutuksista ja vaihtoehdoista niiden työntekijöiden ja toimihenkilöiden tai henkilöstön edustajien kanssa, joita asia koskee.

Työnantajan tulee ennen yhteistoimintamenettelyyn ryhtymistä antaa asian käsittelyn kannalta tarpeelliset tiedot asianomaisille työntekijöille tai toimihenkilöille sekä asianomaisille henkilöstön edustajille.

Olen havainnut monen työnantajan kantavan huolta siitä, että yhteistoimintalakea toteutetaan vielä varsin vajavaisesti sekä että työnantajat eivät ole riittävästi antaneet tietoa yrityksestä ja sen toiminnasta työntekijöilleen. Yhteistoimintalaki antaakin valistuneelle työnantajalle erinomaisen mahdollisuuden luoda yritykseen me-henkeä ja oivaltaa työntekijöiden merkitys yrityksen ainoalaatuisena voimavarana sekä heidän halukkuutensa tarvittaessa pitää talon puolta ja toimia yhteiseksi hyväksi. Yhteistoimintalain soveltaminen lain tarkoittamassa laajuudessa – bona fide – avaisi monia lukkiutuneita asenteita ja lisäisi luottamusta yrityksen sisällä.

Parhaillaan on joissakin valtion yrityksissä meneillään kokeilu henkilökunnan osallistumisesta hallintoneuvoston toimintaan, ja osallistuminen on pohdittavana kansaliapäällikkö Pekkasen vetämässä komiteassa. Ruotsissa toteutettu palkansaajarahaston malli ei perustuslaillisista syistä olisi Suomessa helpolla toteutettavissa, ja keskustelu sen muunnelmista ja niiden tarpeesta Suomessa on vasta alkamassa.

Sisäasiainministeriön asettama toimikunta antoi vuonna 1981 mietintönsä (Osallistumistoimikunnan mietintö 1981:54) asukkaiden osallistumisesta asuinympäristön suunnitteluun ja kehittämiseen. Komitea teki lukuisan määrän ehdotuksia, joita on alettu vähitellen toteuttaa. Niihin liittyy esimerkiksi asukkaiden osallistuminen asuintalonsa ja -alueensa suunnitteluun ja hallintoon, millä alalla on jo suoritettu useita onnistuneitakin kokeiluja, mm. vuokralaisdemokratiassa.

Vuonna 1982 antoi samoin sisäasiainministeriön asettama lähidemokratia-toimikunta mietintönsä (1982:22) tehden monia ehdotuksia lähidemokratian edistämiseksi. Toimikunnan ehdotukset koskevat esim. kunnanosahallintoa,

kansalaisten osallistumista kuntasuunnitteluun, kunnan alueellisten palveluyksikköjen perustamista ja alueellisen informaatiojärjestelmän aikaansaamista, alueellisten toimikuntien perustamista, lautakuntajärjestelmän kehittämistä. aluepohjaista kansalaistoimintaa, kunnallista kansanäänestystä jne.

Sosiaali- ja terveysministeriö on alkanut kehittää yhdyskuntatyötä eli asukkaiden tarpeista lähtevää työmuotoa, jonka tarkoituksena on suunnitelmallisen muutosprosessin käynnistäminen tietyllä alueella. Tähän on saatavissa kokemuksia esimerkiksi Yhdysvalloista ja Ruotsista. Asukkaat, järjestöt ja virkamiehet yhdessä kehittäisivät asuinalueen sosiaalista toimintaa ja parantaisivat ihmisten asuinympäristöä. Yhdyskuntatyö, jota tehdään nykyään noin 50 kunnassa, on siis kunnan virkamiesten toimintaa, johon osallistuvat aktiivisimmin sosiaali- ja vapaa-aikatyön tekijät.

Oulussa on suoritettu kaupunginosavaltuustokokeilu vuosina 1978–1980 ja Helsingissä aluetoimikuntakokeilu vuosina 1982–83.

Kaupunginvaltuusto valitsi jäsenet Oulussa kolmeen kaupunginosavaltuustoon, joilla ei ollut omaa päätösvaltaa vaan ainoastaan oikeus tehdä ehdotuksia ja aloitteita sekä antaa lausuntoja. Oulun kokeilua on monilla tahoilla pidetty epäonnistuneena. Toimintaa ei katsottu voitavan voimassa olevan lainsäädännön pohjalta järjestää niin merkittäväksi, että olisi perusteltua valita jäsenet vaaleilla. Kun on luonnollista, että jäsenet turhautuvat ollessaan vailla päätöksentekomahdollisuutta, ei mielestäni kokeilusta voi tehdä päätöksentekovaltaa omaaviin toimielimiin ulottuvia johtopäätöksiä.

Helsingin aluetoimikunnat eivät olleet kaupungin organisaatioon kuuluvia toimielimiä, vaan verrattavissa yksityisiin yhdistyksiin. Työn keskeinen sisältö oli lähinnä alueiden fyysisen ympäristön kehittämistä koskevien lausuntojen antaminen. Kokeilun onnistumisesta on erilaisia käsityksiä.

Tukholmassa toimii neljä kunnanosaneuvostoa, mutta ne lakkautettaneen kuluvan vuoden päättyessä seitsemän toimintavuoden jälkeen. Tarkoituksena on ollut, että ne vähentäisivät etäisyyttä valitsijoiden ja poliitikkojen välillä sekä syventäisivät kunnallista demokratiaa. Neuvostot kokoontuvat kerran kuussa eikä niillä ole päätöksentekovaltaa. Kukin neuvosto saa käyttövaroja 45.000 kruunua vuodessa. Toiminnan arvioinnissa on todettu, että neuvostoja ei tunneta, niillä ei ole yhteyksiä eikä niiden toiminnalla ole merkittävää vaikutusta. Vähäistä intressiä osoittaa, että yli 30.000 asukkaan kaupunginosan neuvosto sai vuoden kuluessa asukkailta vain 31 kirjettä.

Virallisten kunnanosavaltuustojen ja vastaavien ollessa selvissä vaikeuksissa vapaamuotoisia kylä- ja asukastoimikuntia on muutamassa vuodessa syntynyt parituhatta, ja kaupunginosayhdistyksetkin ovat piristyneet. Nämä vähäisin resursein mutta merkittävän innostuneesti toimivat yhteisöt ovat ainakin toistaiseksi kyenneet pysyttelemään irti puoluepolitiikasta ja saavuttaneet

monin paikoin merkittäviäkin tuloksia oman alueensa olojen kohentamisessa. Niille läheisiä asioita ovat ympäristön suojelu ja kehittäminen, koulu- ja liikennekysymykset, lasten ja vanhusten hoito, vesijohdot ja viemärit yms.

Väliportaanhallinnossa on jälleen suunniteltu uutta kansanvaltaista itsehallintoyksikköä eli maakuntahallintoa, tai ainakin lääninhallinnon päätöksenteon kansanvaltaistamista. Asia ei ole edennyt, vaikka läänineuvostokokeilu aloitettaneenkin. Monikymmenvuotisessa keskustelussa eivät vielä kaikki peruskysymyksetkään näytä selvinneen. Väliportaanhallinnossa vallitsee sellainen mylläkkä valtion viranomaisten ja kuntainliittojen yrittäessä itsekukin parantaa ja vahvistaa asemaansa, että sitä ei ole toistaiseksi kyetty selvittämään monista valtioneuvoston periaatepäätöksistä huolimatta.

Yhden asian liikkeitä syntyi 1960-luvulla ja niitä on edelleen toiminnassa, mutta ne kiinnittävät lähinnä huomiota ongelmiin eivätkä osallistu asioiden ratkaisemiseen. Tiettyjen asioiden ajamiseksi on myös perustettu kansalais-toimikuntia, omakotiyhdistyksiä, kotiseutuyhdistyksiä jne. EVAn asenne-raportti osoittaa, että 51 % vastaajista ilmoitti voivansa tulevaisuudessa toimia aktiivisesti luonnonsuojelujärjestöissä ja 41 % kotiseututyössä. Sanottu koskee tietenkin vain kansalaisten asenteita, on aivan eri asia, kuinka moni jaksaa siirtyä asenteista toimintaan.

Monia muita osallistumisen muotoja ja yrityksiä tässä enempää luettele-matta käynee jo edellä esitetystä ilmi, että kansalaisen osallistumista nimen-omaan omaa lähiympäristöä — kuten asuntoa, työpaikkaa, oppilaitoksia jne — koskevaan päätöksentekoon ja toimintaan on monistakin syistä pidetty tärkeänä. Ehkäpä painavin peruste on ollut se, että on ajateltu entistä parem-min koulutetun ja aineellisesti jo suhteellisen tyydyttävässä oloissa elävän kansalaisen haluavan ja tarvitsevan tämänkaltaista osallistumista.

Erik Allardt on laittamattomasti sanonut, että ihmisillä on oikeus olla osallistumatta.

Tuomo Martikainen on monissa kirjoituksissaan painottanut, että osallistu-misen merkitys ja arvo tulisi arvioida uudelleen. Kansalaisten osallistumis-halukkuutta lienee yliarvioitu. Poliitiikan toimivuutta halutaan parantaa luomalla kansalaisille alaslaskettuja politiikan ja hallinnon osallistumisaree-noita, jotka kuitenkin usein pyrkivät kääntymään kehittämistavoitteita vastaan: Spontaanisuus häviää, oligarkiset tendenssit valtaavat toimielimen, toiminta byrokraatisoituu. Hänen mielestään lähidemokraattinen osallistumi-nen ja spontaani kansalaistoiminta ovat meille aika vieraita osallistumisideoita, ja huomattava osa asioista saisi jäädä muulla tavoin hoidetun omatoimisuus-den varaan.

Minulla on joskus aikoja sitten ollut sellainen tunne, että osallistumisen ongelmat on jo selvitetty ja että tämän jälkeen tarvitaan vain ehdotettujen

hienojen ratkaisumallien toteuttaminen. Osallistumisen hidas laajentuminen, monien mallien osoittautuminen vaikeasti toteutettaviksi ja joistakin luopuminen sekä periaatteelliselta kannalta esitetyt huomautukset moninkertaista osallistumista vastaan ovat kuitenkin johtamassa siihen, että joudumme välttämättä harkitsemaan uudelleen virallisten osallistumisjärjestelmien laajentamistarpeita ja uusia osallistumisen muotoja. Tulevaisuus näyttää, vieläkö ihan-
teenamme säilyy aktiivinen osallistuva kansalainen vai vetääkö ihmisten yksi-
tyistyminen ja yksilöllistyminen pohjan pois monilta osallistumissuunnitel-
milta kaikkine tästä aiheutuvine ennakoitavine ja odottamattomine seurauk-
sineen.